

Knjižna poročila in ocene

IVAN GRAFENAUER: LEGENDARNA PESEM »SPOKORJENI GREŠNIK« IN STAROALPSKA KRVNO-DUHOVNA SESTAVINA SLOVENSKEGA NARODA. SAZU, Razred za zgodovino in družbene vede, Razprave I. Ljubljana 1950, str. 5 do 52. (Pos. odtis, 48 str.).

1.

Bistvene izsledke o »Spokorjenem grešniku« (odslej: SpG) je dr. Ivan Grafenauer objavil že 1944 (Zbornik ZP, 372—5) in 1945 (Narodno pesništvo, NS II, 37—9). Leta 1945 je to snov obdelal še posebe v razpravi, ki jo je prvotno namenil za Etnološki XVIII (gl. Koroški zbornik, 1946, 293, op. 22a); ko ta ni izšel, je bila sprejeta 1947 pri Slovenski Akademiji, natisnjena pa komaj 1950.

V osrednjem delu razprave prinaša avtor — v ponatisu — besedilo štirih najznačilnejših inačic SpG: s Koroškega (Marolt, Kočevski zbornik, 228), iz Soške doline (Štrekelj, SNP I, št. 484), iz Hrvaškega Primorja (Hrv. nar. pjesme — Matičina izd. — I, št. 13) in iz nemškega Kočevja (Hauffen, DSG, št. 26). Slede bibliografski pregled vseh avtorju poznanih inačic, podatki o ritmični obliki, tabelarično podan seznam motivov in nato še podroben razbor motivov in motivnih nizov. Da bi mogel določiti predlogo, po kateri je naša legenda prevzela svoj motivni obrazec, in čas, kdaj je nastala predloga, kdaj pesem, Grafenauer z njemu lastno temeljitostjo oriše kulturnozgodovinsko ozadje, to je starokrščansko in srednjeveško spokorno disciplino. Za tem pravi, da smemo legendarno zgodbo SpG »spoznati kot starokrščanski poučni zgled (exemplum) o upravičenosti cerkvene pokore tudi za najhujše grehe in o zveličalnem sadu zvesto opravljene dosmrtné pokore. Predloga naši pesmi je bila enačak sorodnim starokrščanskim zgledom, ki so se ohranili v knjižni obliki.« Ta (nepoznana) literarna predloga pa je v teku časa doživela več preobrazb in prešla tudi v srednji vek. Predelani srednjeveški pridigarski zgled je bil »znan v Franciji, Nemčiji, Angliji in Italiji, nastal pa je po vsej verjetnosti na vzhodu«. Bolj proti vzhodu kakor proti zahodu kažejo po avtorjevem mnenju tudi pravljicne inačice tega pridigarskega zgleada, razen obrazca z motivom ozelele palice; ta je najbrž doma v Srednji Evropi, kjer so se v ustnem izročilu ohranile najštevilnejše inačice. Iz tega motivnega obrazca je konec 13. ali v začetku 14. stoletja nastala tudi nemška protipapeška ljudska balada »Tannhäuser«.

V zaključnem razdelku pa avtor odgovarja na vprašanje, »kako je prišel starokrščanski pridizni zgled v slovensko narodno pesem, kdaj je prišel in kdo nam ga je posredoval«. Grafenauer meni, da so Slovencem posredovali SpG (in še nekaj drugih pesemskih motivov) starokrščanski Vlahi, ki so — raztreseni v manjših skupinah med poganskimi slov. prišleki — razmeroma dolgo ohranili svojo individualnost.

Mikavna teza. Obenem je to pri nas prvi večji poskus, pritegniti substratno teorijo na področje folklornih raziskavanj. Načelno je treba poskus sam pozdraviti, v konkretnem primeru pa se mi avtorjeva izvajanja vendarle ne zde zadosti prepričljiva.

»Cerkveno življenje v starokrščanski dobi in v zgodnjem srednjem veku ni bilo v vseh cerkvenih pokrajinah enako« in »se tudi ni povsod enakomerno in enako spešno razvijalo.« Med drugim avtor ugotavlja, »da je spokorna disciplina v oglejsko-čedadski cerkvi za Rimom, Afriko in Galijo zaostala«. V vzhodnoalpskih

pokrajinah pa je nastal še poseben položaj: »Za Langobardi so prišli tja naši poganski predniki Slovenj; pred koncem 6. stoletja so po vrsti propadle celejska, emonska, virunska, teurnijska, aguntska škofija, ostanki krščanskih Vlahov, kar jih je bilo še v deželi, so bili kmalu tudi brez duhovnikov. V teh razmerah, ko so morali otroke krščeovati laiki, ko je bila pokora nujno čisto zasebna, so se toliko zvesteje oklepali starega, znanega pridižnega zgleda, ki jim je bil v stiskah vesti v tolažbo in oporo. Tako so ga po ustnem izročilu ohranili dotlej, da so prišli z Gorazdom (749) in Hotimirom (751) spet krščanski duhovniki v deželo ter začeli učiti in krščeovati njihove poganske gospodarje Slovence; to so bili po irskih izročilih vzgojeni misijonarji. [...] Starokrščanski pridižni zgled je bil spet za nekaj desetletij ponazorilo pri pouku in v pridigah o pokori, privzel je lahko* tudi to in ono potezo irske askeze. Neuporaben je postal spet — in zdaj za vedno — ko je Karel Veliki s svojo cerkveno zakonodajo (801/2), ki je predvsem merila na pravilno oskrbovanje krsta in pokore, dokončno odpravil dosmrtno pokoro, kjer se je ta ostanek iz starokrščanske dobe še ohranil« (stran 46 in 47).

Razmerje med knjižnim in ustnim izročilom tu ni popolnoma jasno. Določeneje se je avtor izrazil v naslednjem odstavku:

»Tradicija dosmrtno pokore se je ohranila razen v Ogleju in v Vzhodnih Alpah pač še tu in tam drugod, zlasti v diaspori; saj ravno najhujši grehi niso tako vsakdanji, da bi se omiljena spokorna praksa tudi glede njih kar lahko dejansko pokazala in prišla ljudstvu do zavesti. Nositelj tradicije so bili tam vendarle poglavitno duhovniki. V Karantaniji pa je moral vsakdo pokoro za svoje grehe opraviti sam zasebno, brez spovednikovega vodstva, kvečjemu pod vplivom laične družbe. In opora izročilu je bil predvsem stari pridižni zgled, ki se je bil morda tudi že izoblikoval v legendarno pesem in se tako lažje ohranil. S pokristjanjevanjem karantanskih Slovencev se je to izročilo po asimiliranih in napol asimiliranih Vlahih v tej obliki lahko razširilo tudi mednje. Toliko lažje, ker je bila tretjina salzburskih misijonarjev Vlahov in [?] Romanov in so bili krščanski Vlaha domačini njihovi tolmači in pomočniki. Ko je s Karlovo zakonodajo stari pridižni zgled nehali biti ponazorilo pri cerkvenem verskem pouku in v pridigah o pokori, je živel kot pesem že v ljudskem izročilu [Karantanskih Slovencev, gl. NS II, 37] in se tako ohranilo« (str. 49–50).

Iz gornjega bi takole povzeli glavno avtorjevo misel: pridigarški zgled o pokori so drugod širili duhovniki, med Vlaha v Karantaniji pa je zaradi 150-letne odrezanosti od zunanje krščanskega sveta od konca 6. do srede 8. stol. prešel v ustno izročilo in se »morda tudi že izoblikoval v legendarno pesem«. Ko so se ok. 750 vrnili v deželo duhovniki s svojim starokrščanskim pridigarškim zgledom, je ta že čez nekaj desetletij postal neuporaben. Vendar pa je ob spremembi cerkvene zakonodaje »živel kot pesem že v ljudskem izročilu« (karantanskih Slovencev), med katerimi se ni bil razširil po misijonarjih, ampak po asimiliranih in na pol asimiliranih Vlahih.

V drugih krščanskih krajih, kjer so bile razmere normalne, »se je stari pridižni zgled sicer tudi dotlej [= do Karlove zakonodaje] lahko še rabil, pa je ponarodel šele, ko se je pomešal z novim pridižnim zgledom o lahki pokori s smrtnim izidom: tako je nastala poljudna legenda o Spokorjenem grešniku z motivom ozelenel palice šele po Karlovi zakonodaji. Pozneje se je legenda izoblikovala v pravljico« (str. 46). Zunaj Karantanije naj bi bil torej pridigarški zgled ponarodel šele po Karlovi zakonodaji...

Toda skušajmo se približati jedru vprašanja po drugi poti. Slovenci — in z nami sosedje kajkavski in čakavski Hrvatje — imamo pesem o SpG, ki je bila prvič zapisana proti sredi 19. stoletja. (Ob posameznih inačicah v pregledu na str. 17–18 pogrešam ne brezpomembnega podatka: letnico zapisa, vsaj približno; kjer je ni mogoče ugotoviti, pa leto objave). Najstarejši poznani zapisi so: Vrazov (Grafenauer: E), Majarjev (A), Bišćanov (L), Volčičev (V), Valjavčev (B) itn. Vse,

* Podčrtal M. M. tu in v vseh naslednjih citatih.

kar nam more povedati tekstokritična, kulturnozgodovinska ali primerjalna književnozgodovinska analiza, je samo neke vrste predzgodovina naše pesmi o SpG. A ta — kolikor danes vemo — ni omenjena v nobenem viru, ki bi bil starejši od prvega zapisa.

Če gremo z Grafenauerjem nazaj, res najdemo na začetku 13. stoletja v nekih zbirkah pridigarških zgledov (Jakob de Vitry, Cezarij iz Heisterbacha in dr.) tudi zgodbo o skesanem razbojniku, ki se takoj po spovedi zveliča, medtem ko je njegov spovednik-puščavnik pogubljen. Toda ta zgodba je zelo daleč od našega SpG, kakor ga poznamo iz pesmi. (Nekoliko bližja je naši praviljični prozni pripovedi o velikem grešniku, ki je bila prav tako zapisana komaj v 19. stoletju; BOLTE in POLIVKA — III, št. 206, str. 467 — navajata štiri slovenske inačice; avtor pa je ni vključil v svojo razpravo in jo samo m'mogrede omenja, zato se tu ne bomo mudili z njo). Razen tega pa se mi zde problematične razvojne stopnje ali »tipi pridižnega zgleda in njegovih preobrazb«, ki jih avtor na kratko povzema na str. 45. Zgoraj omenjeni zgled iz prve polovice 13. stoletja (pravzaprav edini dokumentarni zgled, ki se je avtor opiral nanj pri določanju relativne starosti SpG) je na primer takole predstavljen:

»B. Zgodnjesrednjeveški pridižni zgled s puščavnikom kot spokornikom in na videz lahko pokoro, ki pa spokorniku prinese smrt. Nastal je na vzhodu verjetno že v 5. stol., na zahod je mogel priti v 6. stol. [...]; z dodatkom o »pravničnem« puščavniku, ki je verjetno kaj mlajši, se je ohranil na zahodu ok. 1200.«

Človek bi iz tega sklepal, da imamo pred sabo primer silno starega izročila, čigar razvoju moremo slediti od 5.—6. stol. do ok. 1200. V resnici pa je precej drugače: Jakob de Vitry je najstarejši znani pisec, ki prinaša ta pridigarški zgled. Ne gre torej za z a d n j i odmev ne vem kako starega izročila, pač pa za p r v i sveži glas novega, mladega izročila; samo tako si namreč lahko razložimo življenjsko moč tega zgleda, ki se še več stoletij kasneje pojavlja v raznih pridigarških priročnikih in v raznih jezikih (gl. BOLTE-POLIVKA III, str. 464). Seveda ne tajim, da bi ne bili dani pogoji za nastanek takega ali podobnega pridigarškega zgleda davno pred 13. stoletjem. Vendar ne smemo pozabiti, da kulturnozgodovinska možnost ni še noben dokaz, da neki pojav stvarno obstaja.

Potem avtor trdi, da so nam SpG posredovali Vlahi, to je predniki Slovencev v vzhodnoalpski domovini. Ne glede na etnogenezo alpskih Vlahov (na str. 9 pravi Grafenauer, da so to »bolj ali manj romanizirani Noričani, Iliri, Kelti«) mene trenutno zanima samo ena ugotovitev, ki je k sreči nesporna: Vlahi so bili v času slovenske naselitve Romani jezikovno in v večji ali manjši meri tudi kulturno. Zato pa se moramo najprej vprašati, če je v romanskem svetu v 7. in 8. stoletju sploh mogoča pesem, kakor je SpG. Na področju romanistike, kjer so podobna vprašanja predmet nadvse živahnega razpravljanja že dobrih sto let in čez, je v zadnjih štiridesetih letih prodrlo prepričanje, da je bila splošno sprejeta teorija o zgodnjem nastanku nekih pesniških vrst pravzaprav samo romantična hipoteza in nič več. (Prim. A. Viscardi. Posizioni vecchie e nuove della storia letteraria romanza. Milano 1944). Eno je namreč zgodovinska stvarnost — n. pr. Charlemagne, njegovi vojaški pohodi in junaštva njegovih spremljevalcev — drugo pa so pesmi, ki zanje ni nujno, da bi bile sodobne opevanim dogodkom in je še zmerom zadosti zgodaj, če so prav nastale v 11. in 12. stoletju! Komaj iz tega časa imamo namreč prve rokopise in prva nepovzročena pričevanja o starofrancoski epiki. Skoraj isto velja seveda tudi za liriko in za legendarno pesem. Med romanskimi deželami se je ljudski jezik revolucionarno uveljavil v literaturi najprej v Franciji. Vendar pa tudi povsod tam, kjer se je ta korak izvršil kasneje, že dolga stoletja poprej latinščina ni bila več živa v zavesti ljudstva. Rossi (Storia della letteratura italiana, I², str. 31) pripominja n. pr. že ob nekem knjižnem tekstu iz 6. stol. in iz Italije, da si je pisec pač prisvojlil latinščino »v šoli kakor tuj jezik«. Literatura je kljub temu vse prvo tisočletje »latinska«, učena, omejena pretežno na duhovske kroge. V verzificiranju resda opažamo formalne novosti — ritmično načelo in kasneje rimo —, v ostalem

pa še zmerom veljajo stari pesniški zakoni. O ljudskem pesništvu v tem času pa v okviru romanske etnične skupine ne vemo prav nič. Vsako ugibanje bi bilo le navadna »opération de critique inductive et divinatoire«.

Kaj naj potemtakem rečemo o alpskih Vlahih, ki so ob koncu prvega tisočletja najbrž že čisto utonili med germanskim in slovanskim življenjem in pustili za sabo le medel spomin v toponomastiki nekdanjega starobavarskega in karantanskega ozemlja? Starokrščanski pridigarški zgled o SpG v 6./7. stoletju ne bi mogel biti drugačen kot v latinskem jeziku (seveda če bi takrat že obstajal, česar pa nikakor ni mogoče dokazati). Ko je ob nasilni ločitvi Vlahov v Karantaniji od romanskega in krščanskega sveta zmanjkalo nosilcev tega zgleada — duhovnikov —, naj bi bil ta zgled ponarodel. Toda tu bi se dalo prav tako upravičeno domnevati ravno nasprotno, t. j. da so zadnji duhovniki odnesli latinski zgled s sabo v izgnanstvo ali v grob, medtem ko je ljudstvo nanj pozabilo. Vendar pa je to in ono in morebitno tretje in sploh vsako novo mnenje o tem odveč, če ne sloni na trdnih temeljih. O »posredovanju« alpskih romaniziranih Vlahov v našem primeru in v opisani obliki skoraj ne more biti govora.

S tem seveda nikakor ne mislim, da bi se substratna teorija prej ali slej ne mogla obnesti tudi na našem folklornem področju, čeprav prvi poskus ni uspel. Brez dvoma »je še vsak narod na svetu več prejemal kakor dajal, največ od davnih rodov, ki jim čisto še imena ne vemo...« Vendar gre Grafenauer teoretično predaleč, ko pravi, da so »narodopisne besedne umetnine [...] le redko prehajale od naroda do naroda kakor književna dela z literarnim prevajanjem (tako n. pr. cerkvene pesmi), po veliki večini pa z asimilacijo nositeljev narodnih izročil«. Resnica bo nekje v sredi: če črtamo le redko in po veliki večini in ju nadomestimo z ne samo ... ampak tudi. Stevilnih potovanj posameznih motivov in celo zaokroženih tekstov ne moremo namreč razložiti z asimilacijo. Obrobni dvojezični pasovi ob etničnih mejah pa nam kažejo, da so mogoči poleg »literarnega« ali temu podobnega prevajanja tudi drugačni prehodi izročil.

Grafenauer nadalje pravi (str. 50), da se je pesem o SpG od Slovencev širila med kajkavske in čakavske Hrvate »že v času njihove ožje jezikovne skupnosti, v dobi, preden se je Hrvatska otrsela odvisnosti od Frankov in postala kraljevina (konec 9. oz. zač. 10. stol.)«. Toda: prvič ni dokazano, da bi Slovenci v 9. stol. že imeli SpG, drugič pa ni gotovo, da je pesem res poznana samo Čakavcem in Kajkavcem (če ne, je geografski kriterij tu neuporaben); zato mora ostati nerešeno tudi vprašanje, kdaj in kako je prišel SpG k Hrvatom. Ob sedanjem stanju raziskavanj nam prav noben žarek ne sveti v tem pred letom 1000 in še nekaj stoletij kasneje. Celó v 13. stoletju nismo kaj prida na boljšem, čeprav je Grafenauerju začetek tega stoletja skrajni terminus post quem non za nastanek slov. legendarne pesmi SpG. Do takega zaključka je avtor prišel ob primerjavi slovensko-hrvatske ljudske pesmi o SpG z literarnim srednjelatinskim pridigarškim zgledom. Toda to sta vendar dva pojava iz dveh močno različnih območij! Ne vsebinski ne oblikovni arhaizmi v ljudskem tekstu ne morejo biti odločilni za njegovo večjo starost v primeri z literarnim tekstom.

V tej zvezi naj posebe omenim obhajilo v dveh podobah, ki ga Grafenauer večkrat navaja kot dokaz za starost ljudskih pesmi (v naši razpravi na str. 19 in 31). Obhajilo v obeh podobah je bilo na zahodu res ustavljeno leta 1215, vzhod pa ga je ohranil do danes. Toda kje je meja med pravoslavnim vzhodom in katoliškim zahodom? Na begu pred Turki je pravoslavni živelj dosegel tudi slovenska tla in še danes imamo v Beli krajini pravoslavne naselbine. Razen tega pa celo v sodobni katoliški obhajilni molitvi (za vernike!) srečaš stavek: »Kri Kristusova napoji me!« Zato ima po mojem le skromno pričevalno moč vrstica 80 v Grafenauerjevi inačici K, kjer je Jezus grešnika »svetom krvju napojil« (obj. na str. 16); dozdrevni ostanek obhajila v obeh podobah se pojavlja samo tukaj, to je samo v eni izmed avtorju poznanih inačic SpG; za inačico L — št. 140 v Biščanovi zbirki iz Karlovca — tega ne vemo in med pisanjem je tudi avtor ni imel pri roki, kakor sam priznava pod črto na str. 18). To je nekako tako kakor z junaki ljudske epike, ki vneto prožijo strelice, vihtijo kopja in kije ali

sučejo svetle sablje, čeprav v resnici že pokajo puške in grmijo topovi; samo iz takih konservativnih črt še ne bi mogli sklepati, da je ta ali ona pesem nastala pred uvedbo smodnika.

Preden zaključim, še nekaj: Grafenauerjeva izjava, »da se je starokrščanski pridržni zgled o sadu dosmrtnih pokore ohranil samo v slovensko-kajkavsko-čakavski legendarni pesni pa nikjer drugod« (str. 49), se mi zdi težko sprejemljiva. Literatura, s katero razpolagamo v ljubljanskih knjižnicah, morda res dopušča tako sodbo, ki bi pa vendarle morala biti podprta vsaj z začasnim seznamom pregledanih del. Absolutne veljave pa sodba seveda tudi tako ne bi imela. Ne da bi trenutno mogel opravičiti svoj dvom s tujimi primeri — živim pač v istem kraju in mi je dostopna ista literatura kakor avtorju —, mislim, da bo gornjo izjavo vsaj posredno omajalo domače gradivo, ki ga je avtor prezrl.

Prof. Boris Merhar me je letos v marcu opozoril, da imamo Slovenci poleg Grafenauerjevih osmih inoče SpG še celo vrsto drugih in mi je dal na razpolago svoj seznam objavljenih in neobjavljenih slovenskih inoče, ki niso prišle v razpravo o SpG:

A. Objavljene:

1. in 2. Šašelj, Bisernice I, 1907, št. 20.a — iz Marindola — in 20.b (kraj ni naveden);
3. in 4. Šašelj, Bisernice II, 1909, št. 22.a in 22.b — obe iz Tribuč.

B. Neobjavljena, vendar že omenjena v tisku:

5. J. Jurčič, Grešnikova pokora — rkp. v NUK. Glej: Jurčič-Prijatelj I, 494.

C. Neobjavljene:

I. Med Strekljevo zapuščino — NUK v Ljubljani:

6. Glonar Mjčka, Sv. Barbara pri Mariboru, apr. 1911. Strekelj, Zapušč. IV;
7. Zemljičeva zbirka, narekovala Ana Plaznik. Strekelj, Zapuščina I;
8. Ana Uranjek, Lemberg pri Dobrni. Strekelj, Zapuščina I;
9. Kosova zbirka. Strekelj, Zapuščina I.

II. Slovenske ljudske pesmi z napevi — Etnografski muzej v Ljubljani:

10. Gabrijel Majcen, Sv. Anton v Slov. goricah, 18. 8. 1907, pela M. Klemenčič — št. 80;
11. Gabrijel Majcen, Veržej, 11. 2. 1907, pela Marija Koroša — št. 116;
12. Jos. Vidic, Št. Pavel v Savinjski dol., 16. 11. 1907, povedala in zapela Alojza Ručman — št. 507;
13. Fr. Zemljič, Sv. Tomaž pri Ormožu, 1907 (nepop.: »Še je več kitic, pa jih že nišče več ne zna«) — št. 625;
14. R. Vrabl, Vransko, pela 11. 4. 1908 uč. 6. razr. Marija Gross — št. 975;
15. Jos. Korban, Luče, 18. jun. 1907, pela Jožefa Erjavc — št. 1964;
16. Zacherl, Podgradje pri Ljutomeru, pel in zapisal besedilo Ignac Lipovec 1907, melodijo Zacherl — št. 2925;
17. Fr. Kramar, Kremenica pri Igu, 16. maja 1909, pela in narekovala Jera Smolč — št. 3871;
18. Al. Mihelčič, Metlika, 12. marca 1909, pela Mici Mihelčič — št. 5472;
19. G. Majcen, Sv. Ana na Krembergu, 5. sept. 1909, pela Julijana Lovrenčič — št. 5889;
20. Fr. Kramar, Vinje na Gorenjskem, 20. jun. 1910, pela in narekovala Katarina Zupančič — št. 7980;
21. Fr. Kramar, Mali Slatnik pri Novem mestu, 9. 2. 1912, pela in narekovala Režika Radešček — št. 8173;
22. Fr. Kramar, Podturn pri Toplicah na Dol., 14. 1. 1912, pel in narekoval godec Franc Markovič — št. 8555;
23. Jožef Lešnik, Kebelj pri Oplotnici na Poh., 1909 (v Lešnikovi zbirki 321 pesmi — brez napevov — je »Spokornik« v sešitku 4 na str. 152, št. 48).

Ob tem obsežnem seznamu čutim potrebo, poudariti dvoje: prvič, da je nujna ožja de'ovna povezava med vsemi, ki se ukvarjajo z ljudskim pesništvo; drugič, da je skrajni čas za to, da se resno lotimo priprav za izdajo Štreklove zapuščine (do sedaj ni še niti inventarizirana!) v NUK in pesemskega gradiva v Etnografskem muzeju. Začasno, dokler ne bodo odpadle tehnične težave s tiskom, bi kazalo objaviti vsaj nekaj registarij teh dveh dragocenih rokopisnih zbirk, ki sta zdaj znanstvenemu svetu praktično nepoznani in nedostopni, kakor je nazorno pokazal prav gornji primer razprave o SpG.

Jasno je, da bo podoba pesmi, ki je med Slovenci izpričana najmanj v 30 inačicah, popolnejša, če izkoristimo vse inačice in ne samo prejšnjih osem. Novo gradivo bo morda potrdilo to ali ono avtorjevo ali kritikovo domnevo, verjetno pa bo odprlo tudi še kako nesluteno vprašanje. Tako bo treba n. pr. takoj za tekstno-kritično analizo pristopiti h glasbeni analizi: Vrazovemu načrtu melodije (SNP I, 489) se namreč zdaj pridružuje kar 13 notnih zapisov. Tudi viže nam bodo po svoje morda kaj povedale: če že ne o nastanku SpG, pa vsaj o njegovi usodi — krajšo ali daljšo dobo nazaj.

V sklepnih besedi svoje razprave dr. Ivan Grafenauer izjavlja, da je »legenda o ‚Spokorjenem grešniku‘ narodoslovno in kulturnozgodovinsko ena najvažnejših slovenskih narodnih pesmi« in da »sega prav do korenin slovenskega naroda in njegove kulture«. Toda če hočemo slovensko javnost in učeni svet o tem prepričati, bo treba vprašanje vzeti ponovno v pretres. Lepo bi bilo, če bi tu prispevali svoj delež hrvatski folkloristi, saj jih mora rešitev vprašanj v zvezi s SpG zanimati nič manj kakor nas. Pa tudi avstrijska folkloristika bi mogla po svoje osvetliti to ali ono temno stran naše legendarne pesni. S skupnimi napori se bomo laže in prej približali temu, kar je zadnji namen vsakega znanstvenega prizadevanja: po Grafenauerju (ki naj mi oprost, da nekoliko prosto tolmačim njegovo misel) je to »s trudom in znojem pridobljena resnica«.

Milko Matičetov

2.

Kritiku je avtor odgovoril:

Prav hvaležen sem Vam za spopolnila, ki ste jih s tov. Borisom Merharjem doprinesli k slovenskemu narodopisnemu gradivu, ki ga obravnava moja razprava o »Spokorjenem grešniku«. Nepriobčene inačice — objavljene, ki sem jih žal prezrl (Bisernice I, št. 20 a—b, II, št. 22 a—b), ne nudijo novih momentov — bo treba preučiti, v kol'ko potrjujejo ali ometajo stare motive, v koliko nudijo doslej neznanih, starih ali novih, in vsaj poglobitve tudi priobčiti. Prav je tudi, da ste se spustili v problematiko dokazovanja in pokazali na nekatere šibke točke — vendar se tisti »verjetno«, »mogoče« i. pod. nanašajo le na nebitvene, nekako postranske zadeve, nikdar ne na poglobitveno linijo dokazovanja.

Glede te linije, to je glede presojanja metode, ki jo uporabljam, z Vami ne soglašam. Z romanisti komparativnimi literarnimi zgodovinarji označujete misel o obstoju ljudskih pesmi v tako starem času, kakor je 8. stoletje, kot vpliv ovržene romantične hipoteze, češ da govori zoper ta obstoj dejstvo, da so nastali chansons des gestes kot epeje (11.—12. stol.) šele 3—4 stol. za dogodki, ki jih upodablja (8. stol.), da govori zoper to tudi stavek Johna Meierja in A. Viscardija (n. d., 160 ss.), da je vsa ljudska poezija nižjih slojev le odmev umetnih pesmi višjih slojev, ki so zašle v nižje družbene plasti.

Da je zadnje le neupravičena posplošitev delno veljavnih pojavov, dokazuje že sama bogata in estetsko ne slaba ljudska poezija preprostih narodov in kultur, Indijancev, črncev i. dr.; njihovi pevci in improvizatorji so kajpak nadpovprečno nadarjeni ljudje, pa ne izhajajo iz višjih slojev. Pa tudi sklep iz prvega stavka sega predaleč. Da bi bile tudi ljudske pesmi, kakor chansons des gestes kot epeje, nastale šele v dolgem razmaku po dogodkih, ki jih pripovedujejo, temu ugovarja kar dolga vrsta zgodovinskih in epizodnih pesmi pri nas, kakor »Ravbar« (SNP št. 19—20), »Turki pred Dunajem« (št. 21, 22—23), »Nova Štift na

Štajerskem« (št. 291), »Sveta Uršula išče suho selo« (št. 656), »Skesanji hudodelec« iz Radovljice (št. 699—702 in str. 636, op. k št. 702), i. dr.; pri Nemcih pa dolga vrsta zgodovinskih pesmi (Rochus v. Liliencron je izdal kar več zvezkov) po zgledu tiste o »Prinz Eugenius der edle Ritter« (Rochus v. Liliencron je izdal 1865—69 kar 4 debele knjige z dodatkom). Pa tudi, če se med dogodki in epi v književnosti ni našel vmesni člen, še ni dokazano, da ga ni bilo; če iz 8. in 9. stol. ni z rokopisi dokazana nobena francoska pesem, s tem še ni dokazano, da jih ni bilo. Nemci vsaj imajo iz te dobe zapísano pesem o Hildebrandu, več pobožnih kirielejsonov (tudi večkitičnih) in poganskih zagovorov, ki gotovo niso nastali šele v 8. stoletju; o drugih starejših pesmih pa so poročila. Latinske cerkvene himne in preprostejšje pesmi, ki so jih cerkvene občine skupno pele, so ohranjene od pesnikov 4. stoletja, a so se pele že v apostolskem času (Efež. 5, 18 s.).

Tako tudi »Spokorjeni grešnik« kot pesem ni mogel nastati po času ok. 802, ko je bila dosmrtna pokoro dokončno odpravljena, kakor tudi pridižni zgled ni mogel nastati potem, ko je bil boj za pokoro v Rimu že dokončno dobojevan in spor rešen (zač. 4. stol.); saj obsega polemiko zoper spovednike, ki so hudim grešnikom pokoro odrekli. Ker je ta spor za pokoro bil samo zadeva zahodne Cerkve, tudi ugovor, da je obhajilo v dveh podobah prišlo v pesem lahko z vzhoda, ne drži.

Zdaj še beseda o metodi sami. Romantičnim narodopisnim teorijam Grimmovim-Krekovim sem odkimaval že kot gimnazijec, ko so nas ob Sketovi čitanki z njimi dolgočasili; s komparativno literarnozgodovinsko metodo sem se seznanil že pred 50 leti v Jagičevi šoli in sem po tej metodi spisal članek o »Mladi Zori« (Jagičev zbornik, 1908, 65). Zaradi pomanjkanja literarnih virov pa s to metodo pri nas ni bilo kam priti. Novo pot mi je pokazala kulturnohistorična smer v etnologiji preprostih kultur. Njej je izdelal metodo zgodovinar-etnolog Gräbner, P. W. Schmid pa jo je izpopolnil. S preučevanjem preprostih kultur sem to kulturnohistorično metodo prenesel na preučevanje narodopisja visoke kulture slovenskega naroda, pa jo spojil s primerjalno književnozgodovinsko metodo. In ta doslej v svetovni etnografiji še ne uporabljena kulturnozgodovinsko-literarno-primerjalna metoda je prinesla pri preučevanju naših narodnih pesmi kar lepe sadove. Previdna uporaba v vrsti razprav je pripeljala do spoznavanja kriterija za kriterijem za starost naših ljudskih pesmi, oblikovanih v ritmiki dvodelnih dolgih vrstic, kratkih vrstic, osmercev i. dr., motivnih kriterijev kraljičev, španskih kraljic in kraljev, zamorskih deklie in zamorcev i. dr. In »Lepa Vida« je delo, ki se ga Slovincem ni treba sramovati. Tudi v razpravi o »Spokorjenem grešniku« gre za uporabo te nove metode, ne morda za kake nezavedne ostanke stare romantike. Metodi bo treba kajpada še utrditi veljavo, pokazati meje njene veljave. V tem pogledu mi bo draga vsaka opomnja. Njeno veljavo pa bo mogel ovreči samo tisti, ki bo ovrgel tudi veljavnost kulturnohistorične metode v etnologiji preprostih kultur.

Ivan Grafenauer

3.

O »Spokorjenem grešniku« pri Hrvatih pa smo prejeli iz Zagreba naslednje začasno sporočilo:

Kod nas mi je u ovaj čas poznato (bez naročitoga traganja po rukopisnim zbirkama ili malo poznatim izdanjima) ovih 5 varijanata: ZbNZ 23 (1918), str. 23 (iz Lobora u Hrv. Zagorju — jedna od najduljih — 95 stihova); J. L a h n e r : Hrv. nar. pobožne pjesme, Zgb, 1926, br. 26 (s. 38. — iz sela Cavle u Hrv. Primorju), br. 27 (s. 40. — iz Virovskih Konaka, sada Drenovica u Podravini); J. L a h n e r : Od Isusa i Marije, Zgb 1928 br. 41; (s. 39. — iz Desinića u Hrv. Zagorju); F. K u r e l a c : Jačke, Zgb 1871, br. 485 (s. 189. — iz Velike Narde u Gradišću).

Ova posljednja svjedoči, da su pjesmu s tim motivom poznavali precu gradišćanskih Hrvata i donesli je u Gradišće, jer se ova podudara upravo u nekim pojedinstovima s onim drugima iz Hrvatske, a jedva bi se moglo pomišljati na to, da je prenesena bila u Gradišće kasnije, poslije odseljenja gradišćanskih Hrvata

(premda u slučaju baš ovakve, često prosjačke pjesme, ne bi ni to bilo posve isključeno). — No ipak su sve te varijante isključivo sa teritorija kajkavskoga i čakavskoga — i ne bili znao nijednu kod štokavaca — premda sam donekle tragao za takvom. Da je pjesma s tim motivom negdje u mlada vremena mogla doći od Slovenaca k susjednim Hrvatima, to je lako moguće i za to bi jedan indicij bila faktična raširenost na kajkavsko-čakavskom teritoriju (ako se uz to može pokazati, da je ona kod Slovenaca vrlo stara — svakako starija nego 16. stolj., kad je već imaju precij gradišć. Hrvata).

Milovan Gavazzi

4.

Ker je tu zbranega že toliko gradiva o »Spok. grešniku«, naj omenim še dva prispevka: dr. V. Zganec iz Zagreba je dal na razpolago (po prijaznem posredovanju prof. Gavazzija) prepis dveh neobjavljenih hrv. variant iz arhiva »Instituta za nar. umjetnost«; dr. Fr. Kotnik iz Celja pa je izročil dr. I. Grafenauerju najnovije slov. besedilo SpG, kakor ga je pela in zapisala Micka Cvetko iz Zamušanov na Ptujskem polju leta 1951.

M. Matičetov

NIKO ZUPANIČ: NASTRIŽNO KUMSTVO NA BELOKRANJSKEM. S HISTORICNO-ETNOLOŠKIMI PRIPOMBAMI K OBREDU PRVEGA STRIŽENJA LAS PRI SLOVANIH. Posebni odtis iz Zbornika I Filozofske fakultete ljubljanske univerze, Ljubljana 1950.

Univ. prof. dr. Niko Zupanič je v svoji zgoraj navedeni razpravi obdelal znani belokranjski običaj, v katerem kum ali kuma nastrižeta otroku lase, da mu potem bolje rastejo. V prvem poglavju svoje razprave prikaže avtor najprej ta običaj v Beli krajini, kjer ne živi več svojega pravega nekdanjega življenja, temveč le »životari«. V Adlešičih in drugod morata biti kum ali kumica prijetne zunanosti in imeti bujne lase, to pa po razlagi neke Adlešičanke zaradi tega, »da bi lepi lasje in prijetna zunanost kuma ali kumice prešla pri rasti na nastrižno kumče«. V drugem poglavju pregleda prof. Zupanič običaj nastrižnega kumstva pri ostalih slovanskih narodih ter navaja mnogo več ali manj znanega gradiva in razlag. V tem delu so dragoceno dokumentarno gradivo zlasti tri starocerkvene slovanske molitve iz glagolskega misala ter trije molitveni obrazci iz Sinajskega evhologija. V tretjem zadnjem poglavju objavlja avtor svoje zaključke o tem običaju. Naslanjajoč se na Valvasorjevo poročilo o nastrižnem kumstvu in na druge običaje, kakor tudi na razno primerjalno gradivo, prihaja avtor do mnenja, »da je prvotno nastriženje pri Slovanih bilo nekaj predhodnik poznejšega krščanskega krsta«, dalje »bilo je morda eno izmed apotropejskih dejanj« zoper zle duhove ter »obenem tudi recepcijski obred«. »Oboje pa je najbrž nadomestilo krščenje«. Prof. Zupanič se ne strinja z razlago ruskega etnografa Zelenina, po kateri se je prvo striženje las kot iniciacijski obred preneslo iz odrasle mladeniške dobe v mlajšo otroško dobo. Posebej pa je glede belokranjskega nastrižnega kumstva na osnovi ljudske razlage mnenja, da ima ta običaj »estetski in rasno higienski ali evgenični pomen ali namen v smislu želje, da bi vzrastle mladi rod v čim lepšega in krepkejšega«. V belokranjskem običaju nastrižnega kumstva vidi prof. Zupanič »nekaj tako starega, kar sega v dobo nastanka najstarejšega od omenjenih kodeksov — to je v XI. stoletje«, hkrati pa »nekaj prvobitnega, predkrščanskega — kar pa od pokristjanjenja dalje živi paralelno s krstnimi običaji«.

V naši etnografiji je še vrsta običajev, ki bi morali biti že davno obdelani in pojasnjeni. Tak običaj je med drugim prav gotovo nastrižno kumstvo iz Bele krajine. Zato moramo na splošno takoj priznati, da pomeni razprava prof. Zupaniča pozitivno dejanje v slovenski etnografiji. Z »Nastrižnim kumstvom na Belokranjskem« je avtor izpolnil staro vrzel v obdelavi slovenskih ljudskih običajev,